Heinrich Lichtenstein och den gula treskillingen

Av Robert Mattson

Det är i år 100 år sedan en märkesman gick ur tiden. Heinrich Lichtenstein kom att bli den ledande frimärkshandlaren i Sverige under 1890-talet. Han föddes den 10 april 1853 i Posen, som idag heter Poznan och ligger i Polen. Redan som tolvåring började han samla frimärken. Den 21 januari 1884 gifte han sig i Berlin med Pauline (Paula) Hirschfeld, född i Posen den 25 mars 1853.

Heinrich Lichtenstein flyttade troligen till Stockholm redan 1882 och började sin verksamhet där som agent (motsvarade grosshandlare). De första åren bodde familjen på Holländaregatan 11.

Paula och Heinrich Lichtenstein som nygifta år 1884.

Paula and Heinrich Lichtenstein when newly married in 1884.

ROBERT MATTSON är född i Stockholm 1952. Han är webbansvarig vid Postmuseum. Sedan 1991 har han deltagit som Postens representant i den grupp som svarar för ämnesområdena filateli och posthistoria i Nationalencyklopedin. Han är sedan 2003 vice ordförande i Postmusei Vänner.

Lichtensteins första år i Sverige var svåra och hans firma begärdes 1886 i konkurs med skulder till 22 utländska och två svenska fordringsägare. Han led samtidigt av "melancholia" vilket närmast kan tolkas som en svårartad depression. Om sjukdomen varit direkt orsak till konkursen eller blev ett resultat av den vet vi inte. Bouppteckningen från konkursen är utomordentligt detaljerad. Här finns dock inga uppgifter om frimärken, frimärksalbum eller andra frimärksutensilier som skulle kunna tyda på att Lichtenstein bedrev frimärkshandel redan vid denna tidpunkt.

Från 1887 bodde familjen Lichtenstein på Kammakargatan 36, där hustrun Paula också hade en liten syateljé. När Heinrich Lichtenstein den 1 oktober 1887 officiellt etablerade sig som frimärkshandlare öppnade han en butik vid Regeringsgatan 75 A. Senare, i firmans prislistor från 1910-talet, anges januari 1887 som startdatum.

Medlem i Stockholms Filatelist-Förening

År 1884 föddes sonen Adolf, det första barnet. Han blev så småningom överläkare och professor i medicin. En dotter, Louise, föddes året därpå. År 1888 föddes sonen Erik som kom att gå i sin faders fotspår och så småningom överta frimärkshandeln. I hushållet fanns även två pigor och den två år yngre brodern Karl som var bokhållare.

Heinrich Lichtenstein var medlem av Stockholms Filatelist-Förening, och av det låga medlemsnumret 13 att döma blev han också mycket tidigt medlem. Den 28 februari 1887 höll han ett föredrag i föreningen om svenska helsaker och kort dessförinnan, den 17 februari, hade han blivit vald till bytesföreståndare. I föreningsprotokollet från den 19 september samma år finns följande notering:

> "På styrelsens förslag beslöts enhälligt att till den om föreningens angelägenheter synnerligen förtjänte föreståndaren för bytes- och köpföreningen hr Lichtenstein som gåva överlämna ett ex. Koeppes Frimärksalbum efter hans eget val".

På ett föreningsmöte den 17 oktober 1887 höll Lichtenstein ett föredrag med titeln "Om frimärkssamlandet skulle anses som en vetenskap eller ett tidsfördrif". Han ansåg att det varken var det ena eller det andra men att det precis som numismatiken, heraldiken o. dyl. kunde betraktas som ett hjälpmedel vid studiet av historia och geografi. Han bemötte också en artikel om detta i *Illustriertes Briefmarken Journal* nr. 5, 1886. Medlemmarna delade helt föredragshållarens uppfattning. Den 15 november 1887 infördes också i *Tidning för frimärkssamlare* en artikel av Heinrich Lichtenstein på samma tema.

Eftersom Lichtenstein sedan en tid var etablerad frimärkshandlare och inte ansåg sin verksamhet förenlig med föreningsverksamhet, översände han till årsmötet i föreningen den 30 januari 1888 ett brev som lästes upp: "Medlem nr. 13 avsade sig sin befattning såsom föreståndare för bytes- och köpföreningen samt anmälde sitt utträde ur föreningen." (enl. protokollet). Till efterträdare valdes Fredrik Wilhelm Andréen.

Den gula treskillingen ställs ut

I maj 1890 deltog Lichtenstein i en frimärksutställning i Wien och erhöll en silvermedalj för en komplett samling Sverige, begagnat och obegagnat. Senare samma år sände han sin samling till Lunds Filatelistförening. I ett föreningsprotokoll från sammankomsten den 13 september står:

> "Framlades en samling svenska märken och helsaker, hvilken egaren Hr. H. Lichtenstein i Stockholm, benäget skickat till förevisning på mötet. Den synnerligen vackra och fullständiga samt prydligt uppsatta samlingen gaf anledning till en intressant diskussion."

I *Tidning för frimärkssamlare* nr. 11 år 1890 presenterades en stor nyhet:

> "En frimärksutställning i Stockholm. Av 3 sk. bco märket förekom en tills dato okänd varietet, nämligen orange. Märket, vilket enligt ägarens uppgift genom efteråtgjorda försök på gröna 3 sk. b:co märken icke kan framställas på kemisk väg, är avstämplat i Kopparberg, ehuru årtalet olyckligtvis har kommit utanför märkets yta, samt har avtagits från brev samtidigt med åtskilliga 8 sk. b:co märken".

Detta var första gången som den gula treskillingen omnämndes i en tidningsartikel. Själva utställningen ägde rum från den 31 oktober till den 9 november 1890 i posthuset vid Rödbodtorget i Stockholm. Detta revs på 1960-talet och låg på samma plats där hotell Sheraton ligger idag. Allt tyder på att Lichtenstein förvärvat den gula treskillingen hösten 1890. Enligt tillgängliga källor hade frimärket aldrig visats offentligt förrän vid utställningen i posthuset vid Rödbodtorget. Utställningen ägde rum till förmån för Brefbärarnes Enke- och Pupillkassa (pensionskassa). Den bestod av 133 begagnade och 129 obegagnade frimärken samt 52 be-

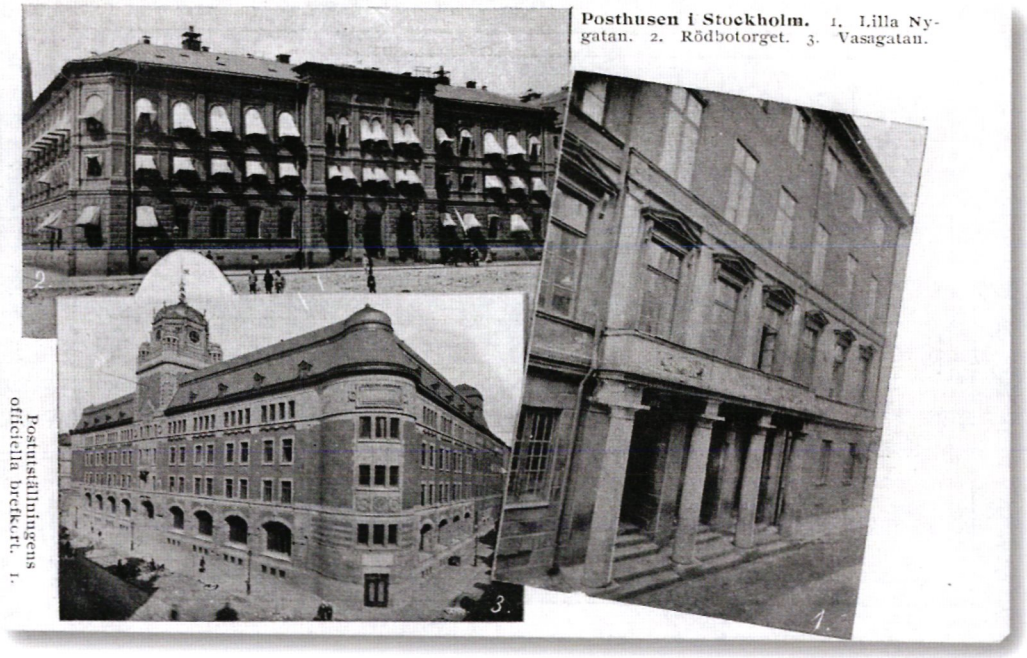

De tre posthusen i Stockholm vid Rödbodtorget, Vasagatan och Lilla Nygatan.

The Post Office buildings at Rödbodtorget, Vasagatan and Lilla Nygatan in Stockholm.

gagnade och 57 obegagnade helsaker.

Till utställningen gav Lichtenstein ut en katalog där 262 frimärken och 109 helsaker redovisades. Katalogen var till salu för 20 öre. I katalogen, för övrigt Sveriges första frimärkskatalog, finns också den gula treskillingen förtecknad.

I utställningslokalerna fanns elektriskt ljus. De utställda frimärkena var uppsatta på 24 gultonade kartongblad och förvarades under glasskivor på två långbord. Glasskivorna hade glasmästerifirman Schönow & Co. ställt till förfogande utan ersättning. Utställningen rönte stort intresse och entréavgiften var frivillig. Förmodligen berodde intresset på att den beskrivits mycket positivt i flera dagstidningar.

Intäkterna gav en nettobehållning på 96 kr och 59 öre som oavkortat gick till Enke- och Pupillkassan. Detta bidrag var ett av de största till fonden under hela 1890-talet.

I slutet av 1891 gav Lichtenstein och Andréen ut det första svenska frimärksalbumet. Man fick i huvudsak positiv kritik. Eduard Elmqvist skrev i *Tidning för frimärkssamlare* nr. 11 1891 att "... redan utgifvarens och hans medarbetares namn borga för ett gediget arbete ...".

Den 16-18 juni 1893 ägde ett allmänt nordiskt filatelistmöte rum i Lund. Lichtenstein förevisade sin samling och berättade att han tänkte donera den till "ett postvärdeteckenmuseum i Stockholm ... af tacksamhet mot det land som tagit emot mig och gifvit mig utkomst". De närvarande liksom sekreteraren för mötet fick uppfattningen att den gula treskillingen också skulle ingå i donationen.

Våren 1894 ställde Lichtenstein ut sin samling vid en internationell utställning i Wien och erhöll en guldmedalj. Denna var han mycket stolt över och firmans brevpapper och prislistor hade i fortsättningen alltid en notis om den. Vid samma tid fick Lichtenstein svenskt medborgarskap efter att ha ansökt om detta två gånger tidigare. Den mosaiska församlingen i Stockholm hade tidigare inte givit honom sitt stöd eftersom han hade gått i konkurs.

Den gula treskillingen säljs och debatt uppstår

I *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift*, nr. 13, 1894 kunde man läsa följande:

> "Utställningen i Wien. Strax innan vi låta detta nr gå i press erfara vi, att hr H. Lichtenstein för sin utställda svenska samling med sin katalog samt hans svenska frimärksalbum erhållit första priset, guldmedalj. Enligt hvad utländska tidningar förmäla har samlingen för sin rikhaltighet och komplett-het väckt ett berättigadt uppseende bland besökande filatelister. Den största varieteten i densamma det unika 3 sk. b:co gult har genom Friedls i Wien förmedlan försålts till den bekante millionären och samlaren Ferrary i Paris för det fabulösa priset af 3,000 riksmark, det högsta pris som betalts för något europeiskt frimärke."

Artikeln blev startskottet för en animerad debatt i *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift*. Man hade föreställt sig att den gula treskillingen skulle ingå i Lichtensteins donation till det kommande postvärdeteckenmuseet. När detta inte förverkligades skrev Ernst Ljungström, ordförande i Lunds Filatelistförening, en artikel i nr. 14 av *NFT* med rubriken "Sverige tre skilling banco gult". Först ifrågasatte Ljungström den gula treskillingens äkthet och menade att man kunde färgförändra gröna märken till både blå och gula. Sedan utryckte han sin förvåning över att frimärket sålts och inte donerats till postvärdeteckenmuseet.

Ljungström antydde ironiskt att det kanske kunde röra sig om ytterligare en gul treskilling – att det skulle finnas två exemplar - men fick veta av Lichtenstein att det var han som sålt sitt frimärke till Sigmund Friedl vilken agerat mellanhand till Ferrary. Ljungström blev upprörd över detta faktum då han menade att Lichtensteins samling redan var skänkt till det under bildning varande postvärdeteckenmuseet. Detta frimärke var den dyrbaraste pärlan i samlingen och skulle ha blivit grundstenen i museet. Han undrade vidare vem som medgivit försäljningen. Allmänheten som man vädjat till för att få bidrag från hade ju rätt att få veta de exakta förhållandena. Om alla kuriositeter, feltryck och annat intressant i samlingen först avlägsnats innan gåvan överlämnats var den ju till sist inte så mycket värd, menade Ljungström.

Sigmund Friedl, frimärkshandlare i Wien, som köpte den gula treskillingen av Lichtenstein 1894.

Sigmund Friedl, the stamp dealer in Vienna who bought the yellow 3 skilling stamp from Lichtenstein in 1894.

En ny lång insändare från Ljungström kom i augusti 1894 i samma tidskrift. Här gick han till hårdare angrepp. Först gav han Lichtenstein äran av att ha varit den förste som kommit på tanken att inrätta ett svenskt postmuseum. Men Lichtenstein var inte den rätte mannen att leda företaget, ansåg Ljungström. Han anmärkte på att den notis som varit införd i tidningarna om tecknande av bidrag och medlemskap i ett sällskap (vänförening) varit för knapphändig. Vidare hade han i kommittén för museet tagit med ett par personer som inte var medlemmar i någon av de två frimärksföreningar som fanns i Stockholm. Inte heller hade Kgl. Poststyrelsen någon representant.

Visserligen ingick en person som till helt nyligen varit en ganska högtstående tjänsteman i poststyrelsen men denne var tydligen med som privatperson. Ljungström menade att "detta allt gör, att komitén har fått en nog privat karaktär ..."

Till sist kom ett genmäle från Lichtenstein till Ljungström, signaturen Cerberus m.fl. som ifrågasatt försäljningen. Lichtenstein menade att kritiken varit helt obefogad och att han redan för länge sedan skulle bemött den om han inte hade haft så mycket att göra med förberedelserna för museet. Ljungström hade inledningsvis insinuerat att den gula treskillingen kunde vara en förfalskning. Lichtenstein menade att Ljungström var förargad över att Lichtenstein inte hade frågat frimärkssamlarföreningarnas styrelser om de ville vara med i museikommittén – Ljungström själv kunde ju inte komma ifråga eftersom han inte var bosatt i Stockholm. Han skrev också att Ljungström fick ursäkta men han ville själv välja ut vilka som skulle ingå i det företag som han grundat. När det gällde den gula treskillingen var han i sin fulla rätt att sälja frimärket eftersom det vid den tidpunkten inte existerade något postvärdeteckenmuseum. Han avslutade sitt svar till Ljungström med följande ord:

> "... Men emedan jag icke önskar att vid det nybildade Postvärdeteckenmuseum skall häfta ens den allra minsta eller mest obefogade misstanke om egennytta å min sida har jag donerat till museet hela det mig vid försäljning i fråga tillgodokomna belopp och sedan öfverlemnat det till museets skattmästare, hänvisande till nedanstående intyg.
>
> Undertecknade, medlemmar af komiten för ordnandet af ett postvärdeteckenmuseum i Stockholm få härmed intyga,
>
> – att, enligt hvad vi inhemtat, Hr Generalpostdirektören von Krusenstjerna icke gentemot Hr Lichtenstein gjort något förbehåll om bildande af ett postvärdeteckenmuseum eller anordnande af utställning af frimärken till förmån för någon sjuk och sparkassa eller dylikt,
>
> – att Herr Lichtenstein vid komiterades sammanträde den 18 juli 1894, det första efter Hr Lichtensteins återkomst från utlandet, fullständigt gjorde reda för försäljningen af det gula 3 sk. bco märket och alla der med sammanhängande förhållanden, äfven som
>
> – att Hr Lichtenstein till museet såsom gåfva öfverlemnat hela det belopp hvart all hans behållning af försäljningen af ifrågavarande frimärke, enligt företedda räkenskaper, uppgått. Stockholm den 12 Oktober 1894. Andr. Bernström. Fredrik Rappe. Mauritz Sahlin."

Sedan bemötte han kritiken från signaturen Cerberus. Denne hade påstått att Lichten-

Sida ur Heinrich Lichtensteins frimärkskatalog från 1894. Nr. 14 är den gula treskillingen och nr. 15 är en 8 skilling banco med vattenmärke hörnornament.

Page from Heinrich Lichtenstein's stamp catalogue of 1894. No. 14 is the yellow 3 skilling banco stamp and No. 15 is an 8 skilling banco stamp with watermark corner ornamentation.

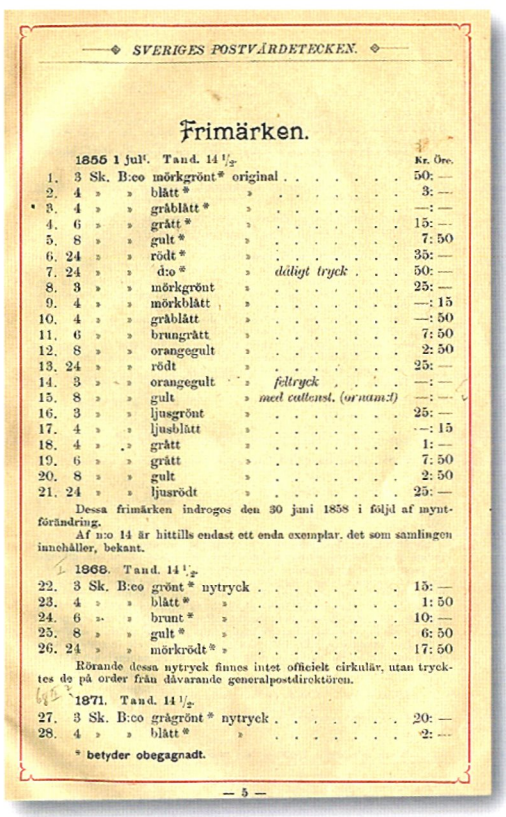

SVERIGES POSTVÄRDETECKEN.

Frimärken.

1855 1 juli. Tand. 14 ½.

				Kr. Öre.
1.	3 Sk. B:co	mörkgrönt*	original	50: —
2.	4 » »	blått*	»	3: —
3.	4 » »	gråblått*	»	—: —
4.	6 » »	grått*	»	15: —
5.	8 » »	gult*	»	7: 50
6.	24 » »	rödt*	»	35: —
7.	24 » »	d:o*	» *dåligt tryck*	50: —
8.	3 » »	mörkgrönt	»	25: —
9.	4 » »	mörkblått	»	—: 15
10.	4 » »	gråblått	»	—: 50
11.	6 » »	brungrått	»	7: 50
12.	8 » »	orangegult	»	2: 50
13.	24 » »	rödt	»	25: —
14.	3 » »	orangegult	» *feltryck*	—: —
15.	8 » »	gult	» *med cattenst. (ornam:t)*	—: —
16.	3 » »	ljusgrönt	»	25: —
17.	4 » »	ljusblått	»	—: 15
18.	4 » »	grått	»	1: —
19.	6 » »	grått	»	7: 50
20.	8 » »	gult	»	2: 50
21.	24 » »	ljusrödt	»	25: —

Dessa frimärken indrogos den 30 juni 1858 i följd af myntförändring.

Af n:o 14 är hittills endast ett enda exemplar, det som samlingen innehåller, bekant.

1868. Tand. 14 ½.

22.	3 Sk. B:co	grönt*	nytryck	15: —
23.	4 » »	blått*	»	1: 50
24.	6 » »	brunt*	»	10: —
25.	8 » »	gult*	»	6: 50
26.	24 » »	mörkrödt*	»	17: 50

Rörande dessa nytryck finnes intet officielt cirkulär, utan trycktes de på order från dåvarande generalpostdirektören.

1871. Tand. 14 ½.

27.	3 Sk. B:co	grågrönt*	nytryck	20: —
28.	4 » »	blått*	»	2: —

* betyder obegagnadt.

— 5 —

stein hade kompletterat sin annars ganska blygsamma samling med frimärken från Postverket under förbehåll att den skulle utställas till förmån för en spar- och sjukkassa för e.o. posttjänstemän och i framtiden tillfalla ett postmuseum. Detta var inte sant eftersom generaldirektör von Krusenstjerna endast lånat ut fem stycken nytrycksfrimärken, ett ex. av varje valör från 1871 års skilling bancoserie. Slutligen menade han att Ljungströms klander faktiskt kunnat vänta tills postvärdeteckenmuseet hade öppnats och då yttrat sig om hans lämplighet att inrätta och leda museet. Lichtenstein skrev också att Ljungström kritiserat hans katalog. Andra tongångar var det när denne i ett brev den 16 april 1894 uttryckt stor tacksamhet för densamma.

Att Lichtenstein hade "många järn i elden" vid sidan av planerandet av postvärdeteckenmuseet och hade en firma med goda likvida medel visar det stora inköp som gjordes av firman i början av 1895. En av de större frimärkssamlingarna i Sverige, som tillhörde postkontrollören A. W. Isaksson, köptes då för ett pris av 20.000 kr. (motsv. ca. 1 miljon kr år 2007).

Postvärdeteckenmuseet

Grosshandlaren Andreas Bernström, sekreteraren i Kgl. Utrikesdepartementet Fredrik Rappe, byråchefen i Kgl. Telegrafstyrelsen Mauritz Sahlin samt Heinrich Lichtenstein bildade hösten 1894 en kommitté eller styrelse för ett blivande postvärdeteckenmuseum i Stockholm. Kronprinsen, den blivande Gustaf V, ställde museet under sitt beskydd. Han hade också tecknat ett belopp till organisationsomkostnaderna. Generalpostdirektör Edvard von Krusenstjerna hade visat stort intresse för det blivande museet och ställt postverkets utländska frimärksdupletter till museets disposition. Lichtenstein gjorde en tid innan museet öppnades en studieresa till Berlin och Wien. Där träffade han bl. a. Sigmund Friedl som också drev ett privat frimärksmuseum.

Postvärdeteckenmuseet, som öppnades i december, hade förutom visningssal även bibliotek och läsrum i en lägenhet med tre rum på nedre botten i huset på Hamngatan 3 A. Man kunde bli medlem för 5 kr i årsavgift (boende i landsorten 3 kr), vilken berättigade till fri entré. Museets "överskjutande behållning af inkomsterna" gick till en sjukkassa för e.o. posttjänstemän. De som ville skänka ett bidrag till museet, antingen som gåva eller i form av årsavgift, kunde göra det hos någon av de kommitterade.

Först i juninumret 1895 av *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift,* dvs. ett halvår efter dess öppnande, recenserades utställningen. Redaktören redogjorde för sitt besök i museet. Efter att ha gått igenom en liten tambur kom besökaren först in i ett mindre rum och såg där den s.k. Lichtensteinska samlingen av svenska frimärken och helsaker i en vridbar monter. Sedan beskrevs funktionen hos snurrmontern ingående. Man gick inte in på själva samlingen eftersom den ansågs välbekant för de flesta samlare. Längs väggarna i samma rum fanns under lutande glasskivor norska, finska, danska och ryska helsaker.

I rum två var ytterligare två svängmontrar placerade. I den ena visades Europas och Asiens frimärken och i den andra från övriga världsdelar. Märkena var här monterade på mindre kartongskivor och sex stycken rymdes inom samma ram. Här visades många rariteter, flertalet var obegagnade men ofta försedda med påtryck "Specimen". Inte heller högvalörerna från de engelska kolonierna saknades, frimärken som få samlare torde ha sett tidigare. Många länder var långt ifrån kompletta eftersom postverkets förråd ofta varit bristfälligt. I samma rum fanns två väggtavlor som var avsedda för de senaste frimärksnyheterna.

Det tredje rummet var ett läse- och studierum med en pulpet där Wilhelm Wennbergs poststämpelsamling var utlagd. På ett bord i mitten av rummet fanns ett "revolveralbum" med falsifikat placerat.

> "Muséet gör på den allmänne besökaren ej något storartadt intryck, men filatelisten skall säkert finna mycket att der studera. Det är i alla händelser hemtrefligt och gör med

de i ljus färg hållna väggarne och de gula furu-montrerna ett gladt intryck."

Museets belysning utgjordes av gaslampor. Det skarpa ljuset kunde vara skadligt "för märkenas konservering". Redan på den tiden förstod man vikten av att inte utsätta känsliga frimärken för kraftig belysning. Lamporna utstrålade en stark värme vilket var mindre lämpligt eftersom ventilationen inte fungerade på grund av luckor framför fönstren. Redaktören rekommenderade elektriska glödlampor i stället.

Bredablick

Av någon outgrundlig anledning blev postvärdeteckenmuseet inte särskilt långvarigt. Det lades ner med utgången av 1895, dvs. redan efter knappt ett år. Kanske berodde nedläggningen på för varma och olämpliga lokaler i kombination med ett dåligt läge – det var nog svårt att hitta dit. Det är också möjligt att man fick för låga intäkter. Ernst Ljungström framförde följande åsikt när han jämförde med lokalerna i Postvärdeteckenmuseet:

> "I den gamla belysningen blefvo färgerna alldeles vilseledande och intetsägande, kartongen såg grådaskig ut och det skarpa ljuset samt den tryckande hettan i lokalen gjorde att man var glad då man åter var i det fria. Någon ro för *studium* kom ej gerna i fråga. I detta afseende äro förhållandena sålunda betydligt förändrade till det bättre."

Lichtensteins samlingar donerades därefter till Nordiska museet liksom även större delen av inventarierna. Postverket fick tillbaka sina utlånade utländska frimärken. Man får förmoda att den Wennbergska stämpelsamlingen återbördades till sonen Harry Wennberg. Ur "Strödda meddelanden angående Nordiska museet åren 1895 och 1896" får vi veta att ungefär 1.900 filatelistiska objekt hade donerats. Av dessa ingick 78 exemplar i en förfalskningssamling. 469 bestod av svenska frimärken och helsaker vartill kom 1.325 europeiska helsaker.

Tornet Bredablick på Skansen.
På andra våningen fanns frimärksutställningen.
Foto: Axel Lindahl 1898.

The 'Bredablick' tower at Skansen,
Stockholm's open air museum. The stamp collection was displayed on the second floor.
Photo: Axel Lindahl 1898.

Nordiska museet visade Lichtensteins frimärksdonation i tornet Bredablick på Skansen. Det nya frimärksmuseet öppnades i januari 1896. I *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift*, nr. 14, 1896, får vi följa med redaktören på ett besök i det nya museet.

Redaktör Andréen passerade genom nedre våningens entrédörr med sin imponerande text "Svenska folkets egendom". Han upplystes sedan av en gladlynt kulla om att frimärksmuseet var inrymt två trappor upp. Efter att ha passerat en del av det korridorliknande rummet kunde man se två av montrarna från det gamla museet med rubrikerna kvar, men med tomma albumblad. Det var i dessa montrar som postverkets frimärken tidigare varit förvarade. Mitt emot dessa fanns fyra snedställda väggtavlor, innehållande en rikhaltig samling av europeiska helsaker – de flesta begagnade men även många obegagnade. Längre fram i

rummet fanns en tredje monter som innehöll svenska frimärken och helsaker.

> "Vi konstatera med nöje att samlingen denna gång gjorde ett annorlunda intryck på oss, än då vi första gången sågo densamma, och skrifva detta helt och hållet på belysningens räkning då samlingen ju är oförändrad. I den genom hvita gardiner angenämt mildrade belysningen framträdde de olika färgerna i sina rätta skiftningar och afstucko behagligt mot de ljust grågröna kartongerna på hvilka de voro fästade."

När det gäller den svenska samlingen fanns en mycket vacker mörkt orangefärgad 8 skilling banco. På ett bord alldeles bredvid fanns två album med falsifikat men tyvärr var dessa trasiga. Man borde ha upplyst besökarna om att det rörde sig om falsifikat – skylt saknades. Här tog besöket slut och Andréen var förvånad över att det inte fanns mer att se. Han tyckte att det var synd att postverkets frimärken inte fanns kvar och menade att Artur Hazelius borde ha arbetat för att de skulle lånas ut från postverket på nytt.

Frimärksutställningen i Bredablick fanns kvar i oförändrat skick åtminstone fram till sekelskiftet 1900. Vid Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897 visades inga frimärkssamlingar. Möjligen hänvisades de intresserade frimärkssamlarna till Skansen och Bredablick.

Postutställningen i Stockholm 1903

Den 27-29 augusti 1903 ägde det första nordiska posttjänstemannamötet rum i Stockholm. En posthistorisk utställning visades samtidigt i det nybyggda centralposthuset på Vasagatan. Den pågick till den 6 septem-

Frimärksdelen av den posthistoriska utställningen i posthuset på Vasagatan 1903.

The stamp section of the postal history exhibition in the Central Post Office Building on Vasagatan in 1903.

ber. Avsikten med utställningen var att väcka intresse för ett svenskt postmuseum och att från förstörelse rädda undan äldre postföremål som fortfarande fanns kvar ute på postanstalterna. Utställningen blev populär och den sågs av, förutom postmötets deltagare, 2.500 betalande besökare.

Bland det utställda fanns också två frimärkssamlingar. Den ena ställdes ut av Sveriges Filatelist-Förening och utgjordes av förfalskade frimärken. Den andra bestod av postverkets frimärken som arrangerats och sammanställts av Lichtenstein. Här visades längs väggarna svenska frimärken på långbord och mitt på golvet fanns utländska frimärken i fem svängmontrar av trä, en för varje världsdel. Montrarna var tillverkade efter tysk modell av firman C. E. Jonsson, Stockholm. Samma firma hade tillverkat svängmontrarna åt Postvärdeteckenmuseet.

Innan utställningen öppnades hade man låtit fotografera en svängmonter med frimärken på Nordiska museet för att få en uppfattning om dess funktion och utseende. Fotografierna skulle poststyrelsen granska för att kunna fatta beslut om vilken typ av frimärksmontrar som skulle beställas. Det var tydligen så att man hade flyttat frimärksutställningen från Bredablick till Nordiska museet i de lokaler som då var belägna på Drottninggatan 87. Lichtenstein hade vid denna tid sin butik på Drottninggatan 88. Det var han som gav utställningskommittén i uppdrag att låta fotografera montern. Två fotografier togs av montern och de visar alltså hur man presenterade svenska frimärken på postvärdeteckenmuseet vid Hamngatan redan år 1895. Samma montrar hade förts över till Bredablick på Skansen när Nordiska museet fick samlingen som donation. Någon ommontering av den svenska samlingen gjordes inte, utan vi får här en unik bild av hur Sveriges första frimärksutställning – baserad på den s.k. Lichtensteinska samlingen – var exponerad.

Både helsaker och frimärken var utställda i samma svängmonter. Några längre utställningstexter fanns inte utan frimärksobjekten och helsakerna är beskrivna mycket kortfattat eller knappast alls. Den svenska samlingen inleddes av ett försättsblad med texten "Sveriges Postvärdetecken". Fotografierna är mycket skarpa och detaljrika vilket innebär att det går att identifiera vissa frimärken. Ett särskilt intressant objekt var nr. 15 i Lichtensteins samling, nämligen ett 8 skilling banco beskrivet som "m ornament vattenm." Detta frimärke kom så småningom att säljas av Nordiska museet 1929 tillsammans med resten av samlingen. I slutet av 1950-talet köpte Sven Åhman, författaren till boken "Den gula treskillingen", frimärket på en auktion i New York. Staden var då Åhmans hemort eftersom han vid denna tid var *Dagens Nyheters* USA-korrespondent. Han visste inte att det var samma frimärke som Lichtenstein en gång ägt, utan det kan vi konstatera först nu. Frimärket är i nyansen citrongul som är ovanlig i sig.

Skillingmärken med del av hörnvattenmärke är mycket sällsynta och detta exemplar är kanske unikt. Det finns dock några

Svängmonter med Lichtensteins frimärkssamling från 1895. Foto från 1903.

Revolving display case containing Lichtenstein's stamp collection from 1895. Photo from 1903.

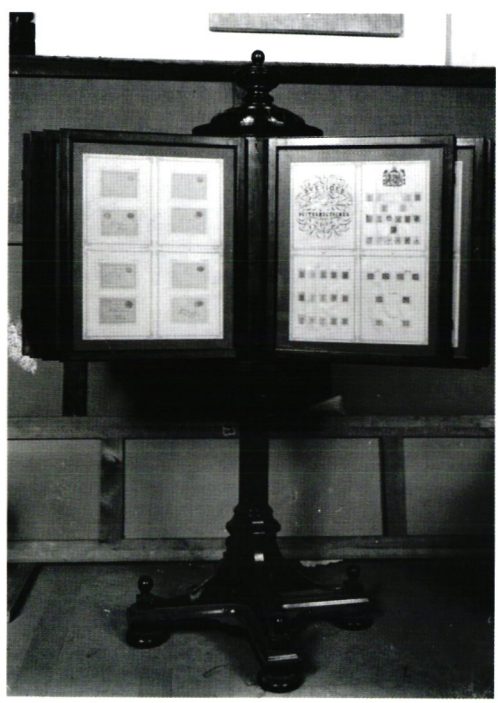

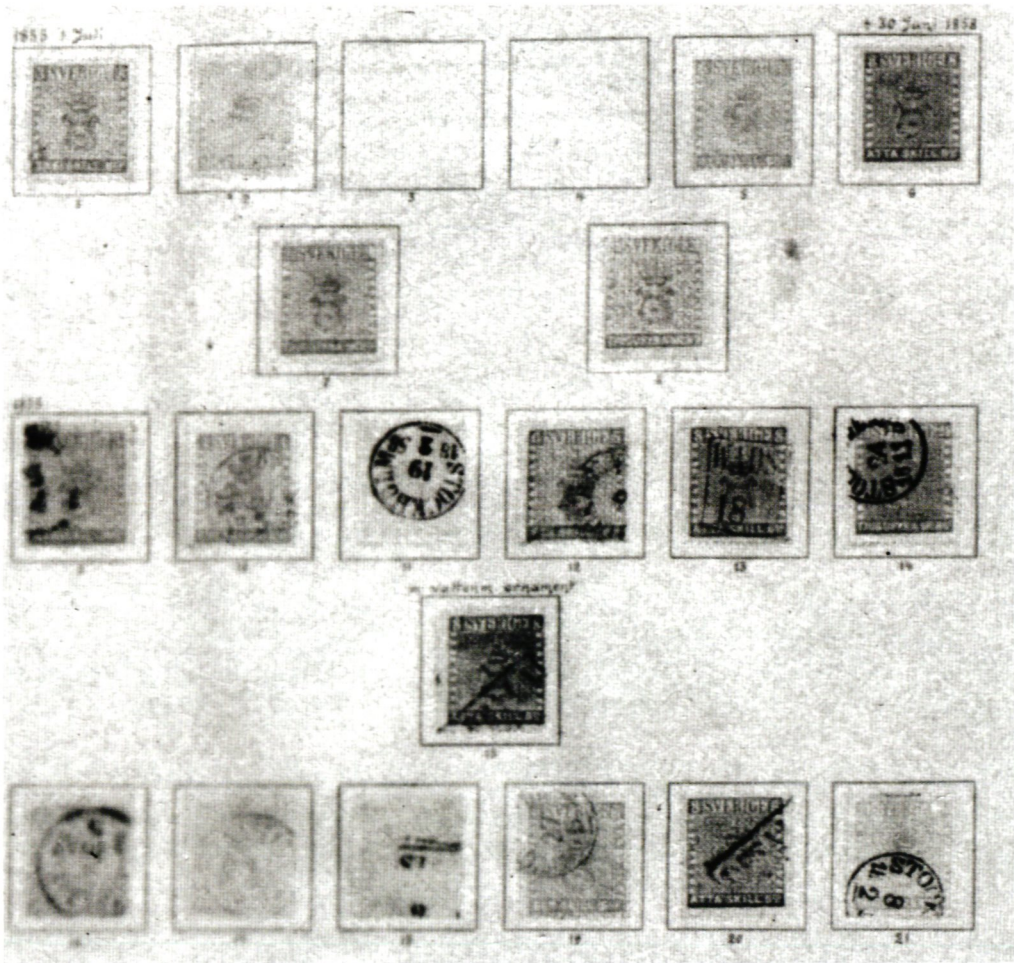

Detalj ur en ramsida med skillingar ur Lichtensteins samling.
8 skilling banco-frimärket med vattenmärke hörnornament finns i mitten.

Detail from a framed page of skilling banco stamps from Lichtenstein's collection.
The 8 skilling banco stamp with watermark corner ornamentation is in the middle.

frimärken i valören 4 skilling banco med del av marginalvattenmärken från arkets långsidor. Sven Åhman sålde sitt exemplar 1983 på David Feldmans vårauktion i Schweiz. Det köptes av storsamlaren Ingvar Pettersson för 6.500 kr. Frimärket får för det priset betraktas som ett fynd, eftersom ett ordinärt frimärke i nyansen citrongul borde kosta lika mycket.

Kritik mot utställningen

Efter det att frimärkspressen besökt utställningen i posthuset 1903 kom kritiken. Lichtenstein hade tidigare, på anmodan, förklarat sig villig att, utan särskild ersättning, hjälpa till med ordnandet av frimärksutställningen. I *Svensk Filatelistisk Tidskrift* nr. 7, 1903 står bl. a. "Kongl. Postverket har åt en frimärkshandlare i Stockholm och ej åt en verkligt kunnig filatelist uppdragit att ordna den nu utställda samlingen". Sedan radar ar-

		Facit	Cat. 1983	Estimate SF
51257	8sk(2) orange tied box cancel EKESJO/13.11.1856 on front to Wexio, two blunt corner perf	4 a		2000
51258	8sk orange neatly cancelled with small LUND cds, usual ragged perfs, fine	4	SK3000	350
51259	8sk orange, central MARIE -/2.8.1855 cds, one perf missing, fine	4	(SK3000)	100
51260	8sk orange boxed WEXIO/18.8.1856, thin spot and repaired perf, excellent colour, most attractive	4 a		300
51261	8sk citron - yellow cancelled by fine part boxed UPSALA in black, lightly repaired and some small faults not very important for this RARITY! Cert. Svensson, colour photograph	4 c		2600
	Note: This is the rare ornamental watermark of which only four are known			

Sida ur David Feldmans auktionskatalog från våren 1983. 8 skilling banco-frimärket med vattenmärke hörnornament är avbildat.

Page from David Feldman's auction catalogue from spring 1983 showing the 8 skilling banco stamp with watermark corner ornamentation.

tikelförfattaren upp fel på fel i frimärksexponaten, t.ex. att man bryter serier i stället för att ge varje större serie sitt eget blad. Frimärkena var ofta snett uppsatta och dåliga fastsättare hade använts, etc. Dessutom hade den svenska samlingen för dålig belysning.

Frimärket Oscar II 5 öre brun borde inte ha visats eftersom man ansåg att det aldrig hade sålts till allmänheten och att det antagligen var ett provtryck. Däremot saknade man Karl XV:s provmärken som förekom i många frimärkssamlingar. Artikeln är osignerad men redaktör för tidningen var Fredrik Wilhelm Andréen som tidigare under 1890-talets första år samarbetat med Lichtenstein.

Ernst Ljungström kom med en ännu mer förödande kritik. Han menade att det var beklagligt att en frimärkshandlare hade ordnat samlingen. Visserligen tyckte han att samlingen var prydligt monterad och att man trots allt bara hade haft fyra månader på sig att montera materialet. Postverket skulle ha försett Lichtenstein med dupletter till samlingen allt efter behov.

> "I betraktande af att ingen sakkunnig inom postverket stått till förfogande för ordnandet, torde väl ej heller en allt för effektiv kontroll vid bytet kunna öfvas; förtroendemannen har därför kommit i den skefva dubbelställningen, att både vara leverantör af kompletteringsmaterial och själf få tillse att tillräckligt vederlag lämnas. Detta är en föga lycklig situation."

Ljungström hade också han anmärkningar på att Oscar II 5 öre brun visades. Han menade att det färgfeltryckta arket aldrig lämnat frimärksförrådet och det därför var uteslutet att det fanns på marknaden. Han anmärkte också på s.k. humbugavstämplingar av helsaker. Det fanns en stämpelstamp utställd från orten Wäringsö med datum den 11 februari 1875. Någon sådan postort fanns inte vid denna tid. Däremot hade en helsak stämplats med denna stämpel i utställningen! Ljungström fann att flera andra icke postbehandlade helsaker bar poststämpel. Flera normalark av svenska frimärken var kantskurna i marginalerna för att de skulle få plats på kartongbladen. Ljungström menade att större kartongblad borde ha använts istället för att man stympade arken.

Chefen för frimärksförrådet, Henrik Fredrik Westman, kom med ett genmäle i *Svenska Dagbladet* den 11 september 1903 eftersom Lichtenstein menade att en del obestyrkta insinuationer förekommit. Westman bedyrade att Lichtenstein blivit anmodad att ordna frimärkssamlingen och att denne varit villig, att utan särskild ersättning, göra arbetet. Han hade heller inte erhållit några andra frimärken än de som varit behövliga för utställningen. Dessutom hade frimärkena utlämnats under fullkomlig kontroll och mot kvitto.

Ljungström svarade omedelbart och menade:

> "Af intyget framgår vidare, att ett af de båda alternativ, dem jag förutsatt som möjliga, varit förhanden; det visar sig nämligen hafva varit det, att en del obrukade märken, som borde af främmande postförvaltningar hafva levererats till svenska postverkets förråd, märkvärdigt nog icke där förefunnits, när ordnandet nu skulle ske, utan måst ersättas med brukade exemplar, levererade af hr Lichtenstein. Men på intet sätt förklaras det underliga förhållande, att dessa märken saknats i förrådet, ej heller försvagas den anmärkningen, att efterleverans från resp. postförvaltningar bör utverkas hellre än bytesaffär ingås."

Han anmärkte vidare på att fullkomlig kontroll inte funnits. Hur bra kontrollen än var så fungerade den tydligen inte när s.k. humbugavstämplingar kunde äga rum, med förrådets egna stämplar till på köpet! Stympandet av de dyrbara normalarken var ett annat exempel på bristande kontroll. Ernst Ljungström avslutade sitt inlägg med konstaterandet att dessa missförhållanden var oförsvarbara.

Postmuseums första frimärkssamlingar

Den 16 december 1906 öppnades formellt Postmuseum i Postverkets lokaler på Lilla Nygatan 6 i Stockholm. Fredrik Wilhelm Andréen hade fått en förhandsvisning av det nya museet dagen före det officiella öppnandet. Han var imponerad av samlingarna och dess kunnige ciceron, notarien Erik G. Lannge. När man kom fram till frimärksavdelningen lämnade han följande kommentar i sin tidning:

> "Beträffande frimärkssamlingen, som fått sin plats i ett mindre tilltalande rum beröfvadt dagsljus, som ersattes af elektriskt ljus, så befann den sig i samma bedröfliga tillstånd som vid postutställningen 1903. Man synes hvarken hafva den rätta blicken eller det rätta intresset för denna del af postutställningen. Flera bortrensningar af för utställningen 1903 lånta märken hade företagits och lämnat andra »märken» efter sig, något som ej förhöjde det hela. Bortrensningen hade åtminstone fördel i ett hänseende: en del falska hade försvunnit. Ej vidare tilltalande är att finna, att postverket med hänsyn till sin frimärksamling helt och hållet kastat sig i armarna på en frimärkshandlare i stället för att vända sig till oegennyttiga och på sitt område skickliga samlare, som bättre förstå saken och dess betydelse."

Heinrich Lichtenstein hade alltså ånyo fått i uppdrag att bistå postverket med montering av frimärkssamlingar. Hos detta hade han uppenbarligen fortfarande ett grundmurat förtroende. Det var egentligen i grunden samma samlingar som visats vid postutställningen i posthuset år 1903.

Även om frimärkssamlingen var anspråkslös enligt vår tids filatelister, så bör den inte ha saknat intresse. Att den svenska samlingen var fullständig ansågs som självklart. Men den var också kompletterad med "massor av provtryck" för att demonstrera vilka omfattande experiment man genomfört för att få fram frimärken. Detaljerna i dessa provtryck kunde ses såväl i dagsljus som vid elljus, liksom stämpelavtrycken som blev lättlästa under alla förhållanden, osv. Vidare visades normalark och slutligen bemödade man sig om att visa både postfriska och begagnade exemplar av alla frimärken. De utländska frimärkena som var utställda omfattade omkring 22.000 stycken. De tidigare nämnda svängmontrarna av trä från postutställningen 1903 hade förts över till museet och användes fram till mitten av 1940-talet.

Lichtensteins sista tid

I Björn Sylwans artikel om Harry Wennberg i *Postryttaren* 2004 berättas om ett anbudsförfarande när postverket för första gången sålde "kilovara". I detta fall utgjordes den av postanvisningsklipp från i huvudsak 1880-talet med främst 5 och 20 öre ringtyp samt "ca. 300.000 diverse frimärken, även utländ-

ska". Då man i december 1904 öppnade anbudssedlarna hade högsta budet, 5.275 kr, avgivits av Heinrich Lichtenstein. En mängd kilovaror fanns sedan kvar hos firma Lichtenstein till försäljning under många år. I maj 1927 annonserade sonen Erik om försäljning av enkilospaket till priset 15 kr.

Som ersättning för de egna exemplar som Lichtenstein hade försett samlingen i posthuset med år 1903 fick han 1904 köpa lösenmärken till ett kraftigt reducerat pris från postverket. Hans arbete med ordnandet och monteringen av samlingen hade däremot varit helt ideellt.

Under 1907 blev Lichtenstein svårt sjuk och avled den 15 augusti. I *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift* fanns en längre nekrolog och i *Dagens Nyheter* kunde man läsa att han hade undanbett sig blommor till sin begravning och istället uttryckt en önskan att de som ville hedra hans minne skulle lämna bidrag till H. Lichtensteins fond för e.o. postexpeditörer. Bland de kransar som likväl sändes till båren fanns en praktfull sådan från styrelsen för Svenska postmannaföreningen.

I *Svensk Filatelistisk Tidskrift* fanns under "In memoriam" en mycket kort och lakonisk anmälan på tre rader att frimärkshandlaren Heinrich Lichtenstein avlidit efter en längre tids sjukdom. Lichtenstein hade då haft frimärksaffär under ett 20-tal år i Stockholm.

Erik Lichtenstein (1888-1954).
Han tog över faderns frimärksaffär 1918.

Erik Lichtenstein (1888-1954).
He took over his father's stamp shop in 1918.

H. Lichtensteins frimärkshandel lever vidare

Den bouppteckning efter Heinrich Lichtenstein som upprättades 1908 visar att tillgångarna var på totalt 66.500 kr, varav frimärkslagret var upptaget till 47.500 kr; skulderna var upptagna till 29.700 kr. Av frimärkslagrets bouppteckningsvärde att döma torde företagets ekonomiska läge vid den tiden dock ha varit ganska gott trots liten tillgång på likvida medel.

Efter Heinrich Lichtensteins frånfälle tog hustrun Paula över frimärksaffären. Den 21 oktober samma år blev hon medlem i Sveriges Filatelist-Förening. Firman drev hon sedan framgångsrikt till 1918 då sonen Erik var tillräckligt mogen att träda in som huvudansvarig. Vid firmans 25-års jubileum våren 1912 var rörelsen den äldsta i Sverige.

År 1918 ombildades firman till aktiebolag. Värdefull hjälp fick Paula Lichtenstein av Dagmar Hellman som anställts 1909. Hon arbetade till 1926 i firma H. Lichtenstein, de sista åren som direktris. Hon "utbildades" först hos firma Harry Wennberg där hon anställdes år 1901, endast 16 år gammal. Under åren 1904 och 1905 förestod hon Wennbergs filial i Helsingfors.

Under "Våra porträtt" i *Svensk Filatelistisk Tidskrift* fanns år 1923 en presentation av Erik Lichtenstein, eftersom firman på ett förtjänstfullt sätt hade sålt den gula treskillingen och den dåvarande ägaren Leijonhufvuds övriga samlingar samma år. Erik Lichtenstein blev medlem i Sveriges Filatelist-Förening 1909 och ansågs som både kunnig och duglig inom sitt fack. Han var vidare en trevlig och angenäm klubbkamrat som intresserade sig för föreningens bästa. Dessut-

om var han en uppskattad donator och föredragshållare.

Firmorna H. Lichtenstein och Harry Wennberg var dominerande i Sverige med respektive chefer som bittra konkurrenter. Om en dagsnyhet sattes ut i Wennbergs fönster på Drottninggatan 66 så kunde man vara så gott som säker på, att det Lichtensteinska fönstret på Drottninggatan 88 ett par timmar senare erbjöd ett likadant frimärke ett par 10-öringar billigare.

Vid ett annat tillfälle hade, genom någon av sina goda affärsförbindelser, den Lichtensteinska frimärksaffären lyckats förvärva två generalstabskartor på vars baksida tyskarna i Lettland år 1918 hade tryckt frimärken i valören 5 kopek. En av dessa lades ut i firmans skyltfönster tillsammans med en skylt med texten: "Största krigsraritet. Pris 850 kronor." Ibland blev det kö av intresserade framför fönstret. Man talade en lång tid om denna sevärdhet och Wennberg gjorde allt för att få fram en lika stor sensation. Men förgäves. Lichtenstein hade övertaget denna gång.

Firman H. Lichtenstein gick förhållandevis bra men år 1926 fick den ekonomiska svårigheter och begärdes i konkurs. Frimärkshandlaren Karin Nilsson hade hand om firmans likvidation och övertog sedermera resterna av affärens lager. Firman hade strax dessförinnan flyttat från Drottninggatan 88 till Kungsgatan 30 i det norra kungstornet. Så upphörde firma H. Lichtenstein efter knappt 40 år.

Lichtensteins samling säljs

Nordiska museet ville sälja Lichtensteins frimärksamling 1927. Efter att ha inhämtat samtliga rättsinnehavares tillstånd enades man om en försäljning genom sonen Erik Lichtenstein i samråd med justitierådet Åke Thomasson. Villkoret för försäljningen var att det bildades en H. Lichtensteins fond vilket man också kom överens om. Ändamålet med fonden var att dess avkastning skulle användas som bidrag vid förvärv av föremål, vars införlivande med museets samlingar kunde befinnas önskvärt.

I donationsbestämmelserna fanns följande formulering:

> "Såsom enda villkor härvid gäller att denna samling, som innehåller alla hittills utgifna dylika frimärken och värdetecken, skall bibehållas och utställas såsom ett helt för sig under namn af H. Lichtensteins samling, samt följaktligen icke få delas, afyttras eller förskingras. Skulle Nordiska museet upphöra med utställning af frimärken skall samlingen under förenämnda villkor för intet öfverlämnas till svenska postverket."

Trots bestämmelserna såldes alltså samlingen och inbringade 2.366 kr och 60 öre till fonden. I början av 1930-talet gjorde dåvarande postmuseichefen Johannes Rudbeck efterforskningar om samlingen och fick då veta att den, i strid med donationsbestämmelserna, hade sålts.

Som en ringa kompensation för vad Postverket och Postmuseum gått miste om, skänkte Nordiska museet Postmuseum en samling kuvert med förfilatelistiska stämplar. Detta skedde sannolikt några år senare.

Om Erik Lichtensteins vidare öden är inte så mycket känt. Han drev en tid en konsultfirma på Rörstrandsgatan 31 och arbetade så småningom som försäkringsagent. Han gick ur tiden 1954.

Den gula treskillingen 150 år

Heinrich Lichtenstein var den gula treskillingens upptäckare. Han ställde ut frimärket, som nämnts tidigare, vid två tillfällen, 1890 och 1894. Lichtenstein beskrev nyupptäckten i en frimärkskatalog han producerat själv, för övrigt den första i Sverige. När han sedan sålde feltrycket 1894 gick intäkterna från försäljningen oavkortat till en ideell verksamhet, det första museet för frimärken i Sverige.

En av Lichtensteins främsta kritiker var, som vi sett, ordföranden i Lunds Filatelistförening, Ernst Ljungström. Denne hade i mitten av 1890-talet en frimärkssamling som var en av de värdefullaste i Sverige. Det finns emellertid inte något belägg för att

Ljungström själv vid något tillfälle donerade pengar eller ens ett enda frimärke till något välgörande ändamål.

Måndagen den 13 juli 1857 revs ett 3 skilling banco gul ur ett 8 skilling banco-ark på postexpeditionen Nya Kopparberget. Den tillförordnade postförvaltaren satte det sedan på ett brev. Det anbringades ensamt eller tillsammans med ytterligare ett frimärke – ingen vet med bestämdhet. Man kan däremot med stor säkerhet fastställa att det kom ur en speciell leverans från Postverkets frimärksförråd av 8-skillingar som bl.a. postkontoret i Nya Kopparberget fick del av. Det var en delleverans ur leverans 7. Totalt erhöll postexpeditionen 12 leveranser av 8 skilling banco under åren 1855-58. Andra postanstalter som också fick denna delleverans var Halmstad, Uppsala, Tierp, Visby och Grythyttehed. Man har kunnat konstatera att Nya Kopparberget fick fem ark. Varje ark innehöll 100 frimärken varför det teoretiskt skulle kunna ha funnits ytterligare fyra exemplar av den gula treskillingen vid denna postexpedition.

Eftersom valörsiffrorna var mycket små på skilling banco-frimärkena kunde man lätt förväxla "3" och "8". Bland 99 andra korrekta frimärken i ett ark är det svårt att tänka sig att felet skulle upptäckas omedelbart. Ingen skugga ska därför falla på Philip August Tronêt, den person som var postskrivare och hanterade posten, trots att Per August Carlberg egentligen var postexpeditionsföreståndare. Orten ändrade namn till Kopparberg år 1881. Den hade tidigare fått sitt namn av inflyttade dalkarlar som tog med sig den gamla falugruvans namn och döpte sin nya ort till Nya Kopparberget.

Den som var ansvarig frimärkstryckare i Sverige vid tiden för fadäsen vid tryckningen av den gula treskillingen var Georg Scheutz. Pehr Ambjörn Sparre hade då överlåtit allt ansvar för frimärkstryckningen till den mångkunnige men något oerfarne Scheutz.

Med stor sannolikhet användes två plåtar samtidigt vid tryckningen av 8 skilling banco. I en av plåtarna har en kliché bytts ut och genom ett misstag ersatts av en 3 skil-

Philip August Trônet (1822-1882), postskrivare i Nya Kopparberget.

Philip August Trônet (1822-1882), clerk in the Nya Kopparberget post office.

ling banco-kliché, förmodligen för att just den klichén var trasig. Vid denna tid trycktes inte 3 skilling banco längre eftersom efterfrågan var liten och postkontorens lager var välfyllda. Man bör därför ha haft ett antal 3 skilling banco-klichéer kvar på tryckeriet. I dålig belysning kunde dessa lätt feltolkas som 8-skillingsklichéer. Man vet att den gula treskillingen hade kantpositionen 4 i arket, dvs. var det fjärde märket från vänster i övre raden. Det har man kunnat konstatera med hjälp av en s.k. tandningsnyckel. Perforeringsaggregatet var handgjort varför det uppstod små karakteristiska skillnader i tandningen hos varje frimärke. Att den gula treskillingen har haft en kantposition kan tyda på att den kliché som den ersatte hade utsatts för en kantskada. Ytterkanterna på en tryckplåt kunde nämligen lätt bli skadade.

Papperet, som den gula treskillingen trycktes på, var medeltjockt och av sådant slag som användes vid tryckning av motsva-

rande leverans av 8 skilling banco. 3 skilling banco trycktes på ett tunnare papper. Det är märkligt att den gula treskillingen i alla frimärkskataloger, utom i Lichtensteins katalog, av tradition räknas som ett feltryckt 3 skilling banco-frimärke när det egentligen rör sig om ett feltryckt 8 skilling banco-frimärke. Frimärkets färg är matt orangegul och man ansåg förr att det tillhörde den s.k. f-nyansen som trycktes i början av 1857.

När frimärket äkthetsundersöktes år 1974 av professorn i medicinsk fysik vid Karolinska institutet, Diego Carlström, visade det sig att den apparatur för röntgendiffraktion som använts gav som resultat att frimärket skulle vara av s.k. g-nyans. Den nyansen började levereras hösten 1857, dvs. först efter tidpunkten för frimärkets avstämpling. Hur kunde detta komma sig? Vid förnyade undersökningar 1975 och med ett större jämförelsematerial – denna gång frimärken från Postmuseum – kom man sanningen på spåren. Det visade sig vid efterforskning i poststyrelsens s.k. kontrollbok att en förskottsleverans av 300 ark hade gjorts redan våren 1857. De postkontor som nämnts ovan fick dessa leveranser eftersom de hade stor brist på 8-skillingar.

Den stämpel som frimärket har makulerats med är en fyrkantsstämpel. Tyvärr syns inte årtalet. Med ledning av att vi vet att det är en delleverans av leverans sju måste årtalet vara 1857. Fyrkantsstämpeln var i bruk vid postexpeditionen som huvudstämpel från 1848 till 1858. Stämpeln returnerades till postverkets persedelförråd för skrotning den 16 augusti 1863.

När den gula treskillingen avlägsnades från brevet skadades antagligen frimärkets övre tandningsrad. Någon gång mellan 1894 och 1922 bör frimärket ha omtandats i övre raden. Frimärket är 1/2 mm kortare på höjden och har sexton tänder i stället för femton. Förmodligen var det frimärkshandlare Sigmund Friedl i Wien som hade sett till att den gula treskillingen omtandades. Det var han som köpte frimärket av Lichtenstein och sedan sålde det vidare till storsamlaren Philipp Ferrary. När frimärket avbildades för första gången i en auktionskatalog 1922 var det omtandat. Vid den s.k. äkthetsutredningen, initierad av Postverket 1975, upptäckte man också att frimärket har ett kraftigt riss (reva) i vänster marginal.

Hur den gula treskillingen upptäcktes

Det finns egentligen bara en enda historia om hur den gula treskillingen upptäcktes. Skolpojken Seth Georg Wilhelm Backman fann frimärket på ett brev hos sin mormor Erika Sillén på Munga gård i Romfartuna, Västmanland. Han berättade 1922 för den dåvarande postmuseichefen Johannes Rudbeck att han kort före jul 1885 eller möjligen 1886 fått reda på att frimärkshandlare Heinrich Lichtenstein köpte gamla svenska skilling banco-frimärken och betalade bra. För de båda mest sällsynta valörerna var inköpspriset sju kr styck. När Backman kort därefter besökte sin mormor fick han lov att tillsammans med henne öppna en gammal chiffonjé för att se om det fanns några brev med frimärken på. Han hade tur, det fanns åtskilliga brev med skilling banco-frimärken. Frimärkena fick han ta loss men breven innehållen ville hon ha kvar. Förutom ett antal frimärken i olika valörer hittade han en treskilling.

Backman har berättat i skrift om fyndet av den gula treskillingen vid fyra olika tillfällen. Den första gången var i ett brev, daterat den 8 juli 1922, till Johannes Rudbeck. Det andra tillfället var vid en intervju med anledning av Borås Filatelistförenings 15-årsjubileum den 14 augusti 1922. Den tredje gången var i ett brev till Erik Leijonhufvud den 4 september 1922 inför försäljningen av frimärket på Lichtensteins auktion. Det fjärde och sista tillfället var vid en skriftlig redogörelse till Borås rådhusrätt 1931.

"Jag erinrar mig den förvåning som Lichtenstein visade när han fick se den gula treskillingen", skrev Backman i sin vittnesberättelse till rådhusrätten i Borås på uppdrag av dåvarande ägaren, advokat Johan Ramberg. Han berättar att han hörde Lichtenstein mumla upprepade gånger: "men det är ju gult." Orolig som Backman blev när han hörde detta frågade han om det inte skulle

Georg Backman (1871-1947) som skolpojke. Han sålde den gula treskillingen till Heinrich Lichtenstein.

The schoolboy Georg Backman (1871-1947) sold the yellow 3 skilling stamp to Heinrich Lichtenstein.

vara gult? Nej, svarade Lichtenstein, det ska vara grönt. Skolpojken frågade ängsligt om han inte kunde få sju kr för det som utlovats i annonserna? Lichtenstein svarade lugnande: "Jag ska i alla fall betala det priset."

Något förvånad blev den unge Backman när han en kort tid efter affären enligt egen utsago fick se en notis om saken i *Svenska Dagbladet*. Där berättades det att Lichtenstein hade ordnat med en frimärksutställning i Stockholm. I artikeln fanns följande information:

> "Pärlan i samlingen, som kommer det att vattnas i munnen på varje samlare, är ett svenskt 3 sk. b:co, vilket av misstag blivit tryckt i gul i stället för grön färg. Hr Lichtenstein har blivit erbjuden 300 kr. för detta märke, men han ämnar inte sälja det. Det kommer en gång att uppnå ett mycket högt värde."

Backman erinrade sig senare att brevet med den gula treskillingen skickats av en äldre släkting, Olof Leopold Sillén, till brodern Per Wilhelm Sillén. Brevet ska ha innehållit ett prov på mossa. Olof Leopold Sillén var apotekare men också samlare av mossor och besökte vid denna tid trakterna kring Nya Kopparberget. Backman berättade senare att endast ett frimärke var anbringat på brevet som utgjordes av ett ihopvikt blått skrivpapper. Om detta är riktigt var försändelsen frankerad som ett brev i dubbel viktklass och således försett med ett, som man trodde, 8 skilling banco-frimärke, vilket ju var gult. Denna försändelse har tyvärr inte bevarats.

Vid det andra tillfället berättar han att han hade sålt ett antal skilling banco-frimärken till Lichtenstein och fått totalt 100 kr i betalning (motsvarande ca 5.000 kr i dagens penningvärde). Det bör ha varit en mycket stor affär för en tonåring! I brevet till Rudbeck samma år finns inte dessa uppgifter med utan endast att han sålde den gula treskillingen för sju kr. I brevet till Leijonhufvud antyds att han förutom sju kr också erhöll pengar för andra frimärken. "Så betalade han ut pengarna för detta som för öfriga märken ...". Även vid redogörelsen till Borås rådhusrätt antyds samma förhållande. "Härpå erhöll jag de utlovade beloppen för såväl det gula treskillingsmärket som de övriga frimärkena ... "

Backmans berättelse stämmer inte på en rad punkter. Det kanske kan förklaras med följande minnesluckor:

- Han påstod att han sålde den gula till Lichtenstein våren 1886. Vid den tidpunkten hade inte Lichtenstein någon frimärksaffär. Först 1887 öppnade han sin butik.
- Lichtenstein annonserade för första gången 1888. Då köpte han treskillingar för fyra kr. Han har förmodligen aldrig köpt treskillingar för sju kr på 1880-talet.
- Backman ska en kort tid efter händelsen ha läst en notis i *Svenska Dagbladet* om en frimärksutställning som hållits i Stockholm. År 1890 ställde Lichtenstein för första gången ut sin samling med

den gula treskillingen. Det finns ingen notis om frimärket i någon tidning överhuvudtaget förrän 1890.

- I en tidningsintervju ska Lichtenstein ha sagt att: "Pärlan i samlingen, som kommer det att vattnas i munnen på varje samlare, är ett svenskt 3 sk. b:co, vilket av misstag blivit tryckt i gul i stället för grön färg. [...]" Något sådant uttalande verkar inte ha gjorts – det finns inte återgivet i någon dagstidning från denna tid.

Tidskriftsartiklar om fyndet

Om Backman minns fel kan man fråga sig om det finns någon annan samtida berättelse om Lichtensteins fynd. Han har ju inte berättat något ytterligare själv men följande är redovisat i olika tidskrifter under tiden fram till 1939. Fredrik Wilhelm Andréen berättar i *Tidskrift för frimärkssamlare* nr. 11, 1890 om Lichtensteins utställning i posthuset vid Rödbodtorget 1890. Han skriver: "... är afstämpladt i Kopparberg, ehuru årtalet olyckligtvis har kommit utanför märkets yta, samt har aftagits från bref samtidigt med åtskilliga 8 sk. b:co märken." Hur kunde Andréen veta det om inte Lichtenstein hade berättat det för honom?

Signaturen "Cerberus" beskrev i *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift* nr. 15, 1894 hur Lichtenstein förvärvade märket: "... alldeles riktigt, det inköptes jemte några 8 sk. b:co för kr. 10, om jag minns rätt...".

Det sista vittnesmålet är signaturen "Old boy" i *Nordisk Filateli* nr. 1, 1939. "Lichtenstein visade vid ett tillfälle märket ifråga och uppgav då att han funnit det i ett litet parti 8 sk. bco, som han inköpt."

En samlare vid namn Hjalmar Zacco blev intervjuad av redaktör Ernst Wilms i *Svensk Filatelistisk Tidskrift* nr. 2, 1931. Under rubriken "Våra porträtt 310" berättade Zacco om sina samlarminnen. Det intressantaste med den intervjun är egentligen vad han då inte berättade utan senare talade om i en intervju i *Samlarnytt* nr. 1 från 1949. Vid det första tillfället, alltså 1931, nämnde han ingenting om den gula treskillingen vilket han däremot, egendomligt nog, berättade om 1949. Då fick vi veta att han gick tillsammans med sin skolkamrat Georg Backman till frimärkshandlare Lichtenstein. Backman skulle då ha sålt den gula treskillingen för sju kr och femtio öre.

Brev stämplat den 18 april 1856. Frimärket är placerat till vänster på brevet och en sidostämpel är slagen till höger, helt enligt postverkets reglemente.

Letter with a 4 skilling stamp, postmarked 18th April 1856. Here the stamp has been placed on the left hand side of the letter and a postmark has been applied on the right hand side, in accordance with Post Office regulations.

Vid det första intervjutillfället levde ju Georg Backman men inte vid det senare, eftersom han gick ur tiden 1947. Backman kunde alltså inte bekräfta Zaccos vittnesmål från 1949. Dennes berättelse saknar därför bevisvärde.

Postexpeditionen Nya Kopparberget

Trônet, som skötte sysslorna på postexpeditionen, frankerade och stämplade posten på ett speciellt sätt. De flesta frimärken placerade han i övre högra hörnet på breven år 1857 och inte i det vänstra som postverket rekommenderade vid den här tiden. På brev, avstämplade i Nya Kopparberget åren 1855 och i början av 1856, finns frimärkena oftast enligt reglementet i övre vänstra hörnet. Vid denna tid var det oftast postförvaltaren som frankerade breven. Privatpersoner hade sällan med sig frimärken till postkontoren. Någon sidostämpel anbragtes heller inte under senare delen av 1856 och 1857, något som annars varit brukligt. Det gjordes tidigare även i Nya Kopparberget men bara

Brev stämplat den 13 juli 1857.
Notera att frimärket är placerat till höger på brevet samt att sidostämpel saknas. Stämpeln är dessutom centralt placerad på frimärket.

Letter with a 4 skilling stamp, postmarked 13th July 1857. Please note that the stamp has been placed in the top right hand corner of the letter and that there is no postmark at the side. Also, the postmark on the stamp has been centred.

N:KOPPARBERGET
18 18/4 56
FYRA SKILL BC
N:KOPPARBERGET
18 18/4 56

4 SVERIGE 4
FYRA SKILL BC
18

Rekommenderat brev frankerat med två 8 skilling banco, stämplat Nya Kopparberget den 5 januari 1856. Årtalssiffran "6" är ändrad för hand till "7". Frimärkena är placerade till höger på brevet och sidostämpel saknas.

Registered letter, with two 8 skilling banco stamps, postmarked Nya Kopparberget 5th January 1856. The "6" in 1856 has been changed to a "7" by hand. The stamps have been placed on the right hand side of the letter and there is no postmark at the side.

under 1855 och början av 1856. Själva stampen var oftast igengrodd och avstämplingarna under frimärkstid är i regel ganska fula. Vid årsskiftet 1856/57 saknades de nya årtalssiffrorna "57" varför "6" fick ändras till "7" för hand med bläckpenna. Senare fick dock postkontoret sina årssiffror och vid tiden för avstämplingen av den gula treskillingen den 13 juli var de i bruk.

En möjlig förklaring till frimärkenas och stämplarnas annorlunda placering på breven under dessa år kan vara att det var två olika personer som utförde postgöromålen. Den som egentligen var postexpeditionsföreståndare vid denna tid var Per August Carlberg. Han blev postmästare redan när postkontoret i Nya Kopparberget inrättades den 1 januari år 1836. Han var också disponent vid Krokfors bruk. Postkontoret, som degraderades till postexpedition 1850, var fram till 1855 inrymt i hans bostad, Abrahamsgård. Philip Trônet var bokhållare på bruket och hjälpte till med posthanteringen. Han hade titeln postskrivare. År 1855 byggdes Laxbro gästgiveri i Nya Kopparberget. När postexpeditionen flyttade dit är i skrivande stund inte klarlagt. Den som drev gästgiveriet och hade hand om posten vid tiden för avstämplingen av den gula treskillingen var Trônet. Det kan vara så att innan posten flyttade till gästgiveriet arbetade Carlberg med posten och stämplade enligt reglementet. Detta tycks inte Trônet ha brytt sig om.

Ett antal brev och brevklipp från 1857, frankerade med 4 skilling banco, är kända med avstämplingar från Nya Kopparberget. I de flesta fall sitter stämpeln symmetriskt och centralt placerad nedtill på frimärket. Avtrycket är oftast vridet en aning medsols. När det gäller stämpelavtrycket på den gula treskillingen är det så förskjutet åt höger att halva högra delen av stämpeln saknas. Detta kan tyda på att det suttit ett frimärke till höger om treskillingen på ursprungsbrevet. Om detta skulle varit fallet borde sannolik-

Laxbro gästgiveri och postexpedition.
Som lokal för posten användes första rummet till vänster i förstugan. Foto från 1870-talet.

Laxbro inn and post office. The post office was located in the first room to the left of the entrance hall.
Photo from the 1870s.

Per August Carlberg (1811-1890), disponent vid Krokfors bruk. Han var officiellt postmästare 1836-1850 och därefter postexpeditionsföreståndare 1850-1870.

Per August Carlberg (1811-1890), the managing director of Krokfors mill. He was officially postmaster 1836-1850 and then post office manager 1850-1870.

heten för ett 8 skilling banco-frimärke vara störst, enligt statistik från tiden. Det innebär att brevet skulle kunna ha varit rekommenderat eftersom sådana brev är betydligt vanligare än de med tredubbelt eller fyrdubbelt porto. Brevportot var 4 skilling banco och avgiften för rekommendation 12 skilling banco, dvs. två 8 skilling banco utgjorde den vanliga frankeringen på ett sådant brev. Fyrdubbelt porto skulle också frankeras med 16 skilling banco, dvs. med två 8 skilling banco-frimärken.

Det finns en möjlighet till och det är att brevet som enligt Backman innehöll mossa kanske vägde så mycket att det behövde frankeras med tredubbelt porto, dvs. 12 skilling banco. Den gula treskillingen skulle då vara flankerad av ett 4 skilling banco-frimärke. Gränsen för tredubbelt porto gick vid ca. 40 gram, en inte orimlig vikt för kanske fuktiga mossor.

Det är alltså inte självklart att Backmans berättelse stämmer, dvs. att den gula treskillingen skulle ha suttit ensamt på ett vanligt brev. Morbrodern skickade förmodligen

Ett antal skillingfrimärken, stämplade i Nya Kopparberget 1856: 6 skilling banco i par, två klipp med vardera fyra exemplar av 3 skilling banco samt ett brevklipp med fyra treskillingar och en åttaskilling. Notera den snarlika placeringen och lutningen av stämpeln.

A number of skilling banco stamps, postmarked at Nya Kopparberget in 1856: pair of 6 skilling stamps, two cuttings each with four copies of 3 skilling stamps as well as a letter cutting with four 3 skilling stamps and one 8 skilling stamp. Please note the very similar position and the way the postmark is sloping.

inte sina mossprover i rekommenderade brev. Sven Åhman anger i sin bok "Den gula treskillingen" att det finns samtida belägg för att skolgossen Backman samtidigt med den gula treskillingen, som var det enda frimärket, även funnit brev med 8-skillingar på, som han också tog med sig till Lichtenstein. Kan det vara så att Backman – som bevisligen haft vissa minnesproblem – även tagit fel när det gäller frankeringen?

Sannolikheten för fler gula treskillingar

Sannolikheten att finna ytterligare en gul treskilling är nog nästintill obefintlig. Endast fem ark, dvs. totalt 500 ex. av den delleverans där den gula treskillingen ingick, kom till Nya Kopparberget. Förmodligen har felet upptäckts så tidigt på frimärkstryckeriet att övriga postkontor, som fick frimärken från samma delleverans, inte erhöll några felaktiga exemplar. Postkontoren i t.ex. Halmstad och Uppsala hade mycket större postmängd. Uppsala fick inte mindre än 4.000 exemplar av valören 8 skilling ban-

co från samma delleverans som Nya Kopparberget.

Man är, som nämnts tidigare, någorlunda säker på att 8 skilling banco trycktes med två plåtar samtidigt. Exakt hur de sedan levererades till frimärksförrådet är osäkert. Om arken från de olika plåtarna blandades i samma bunt eller lades var för sig vet vi inte. De fem ark som levererades till Nya Kopparberget kan samtliga ha innehållit en gul treskilling vardera om arken kom från en och samma tryckplåt. Om arken från två plåtar var blandade i samma bunt blev ju antalet ännu mindre. Vi vet heller inte när felet vid tryckningen faktiskt upptäcktes; det kan ju ha upptäckts redan då nästa ark trycktes.

Skilling banco-frimärken avstämplade Nya Kopparberget

Många frågar sig säkert hur stort antal skilling banco-frimärken som kan finnas kvar idag. Särskilt intressant är ju också frågan hur många frimärken, från den utgåvan, som är avstämplade i Nya Kopparberget.

Curt Haij antog i *Svensk Filatelistisk Tidskrift* nr. 2, 1963 att mindre än 1 % av alla tryckta 4 skilling banco då var bevarade. När det gäller övriga valörer i skilling banco-serien är förmodligen den bevarade mängden procentuellt sett större. Experten och intygsskrivaren Per Sjöman kalkylerade med att ca. 10 % av 3 skilling banco skulle finnas på samlarhänder. Vår nuvarande intygsskrivare på klassiskt Sverige, Helena Obermüller Wilén, tvivlar dock på att en så stor mängd finns kvar och menar att ca. 5 % är ett rimligt antagande.

Att en förhållandevis så stor mängd som uppskattningsvis 5 % frimärken i valören 3 skilling banco har påträffats, kan bero på att denna valör var attraktiv bland samlare mycket tidigt – redan på 1870-talet. Den efterfrågades till relativt höga priser i annonser i dagstidningarna. 4 skilling banco-frimärkena är inte bevarade i samma utsträckning, procentuellt sett, eftersom valören be-

Rekonstruktion av ett brev med tredubbelt porto med den gula treskillingen och en 4-skilling till höger.

Reconstruction of letter with treble postage,
the yellow 3 skilling stamp to the left and a 4 skilling stamp to the right.

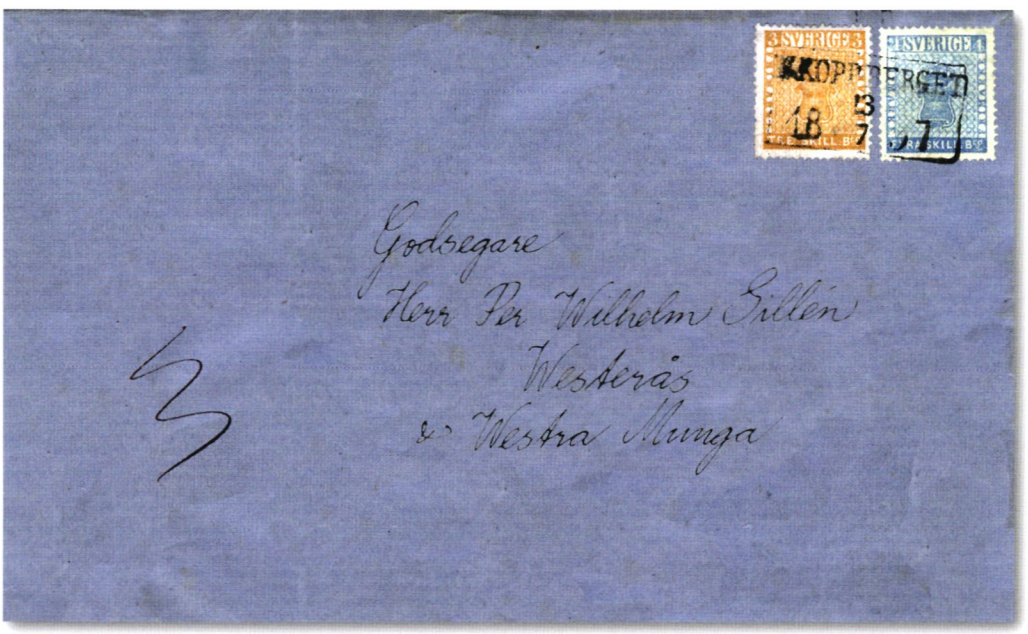

traktats som nästintill massvara. Ett stort antal exemplar kan därför ha gått förlorade. Även valören 8 skilling banco har, liksom 4 skilling banco, betraktats som relativt vanligt förekommande. De övriga valörerna, 6 och 24 skilling banco, har möjligen bevarats i samma utsträckning som 3 skilling banco, eftersom även de tidigt var mycket åtråvärda för frimärkssamlare.

I nedanstående tabell redovisas hur många frimärken som postexpeditionen Nya Kopparberget fick från frimärksförrådet under perioden 1855-1858. Här finns också uppgifter om hur många stämplade exemplar som författaren hittills registrerat.

Som underlag för bedömningen av skilling banco-valörer med avstämplingar från Nya Kopparberget har författaren granskat ett mycket stort antal svenska och utländska auktionskataloger från de senaste 40 åren.

Valör	Leverans 1855-1858	Antal registrerade
3 sk. b:co	400	19
4 sk. b:co	23.200	37
6 sk. b:co	200	3
8 sk. b:co	4.400	12*
24 sk. b:co	400	0

* Den gula treskillingen ingår.

Avstämplingsdagen firas

Sedan ett antal år tillbaka finns i Kopparberg ett litet museum till minne av den gula treskillingens avstämpling år 1857. Som en hedersbetygelse finns numera en minnesskylt vid Tronêts grav i Kopparberg med en avbildning av den gula treskillingen.

Här uppmärksammas den gula treskillingen varje år genom den s.k. Treskillingdagen. Den 13 juli är den enda dag kommunen hissar speciella flaggor på de kommunala flaggstängerna. Flaggorna har den gula treskillingen som motiv.

Minnestavla över Philip Trônet vid hans grav i Kopparberg.

Commemorative plaque for Philip Trônet at his grave in Kopparberg.

Källor och litteratur

Jubileumsskrift.
Borås Filatelistförenings 15-årsjubileum.
1922.

Dagens Nyheter.
1890, 1907, 1975.

Filatelia.
1961.

Grape, Ernst,
Postkontor och postmästare.
Stockholm 1951.

Handbok över Sveriges frankotecken, del 3.
Stockholm 1964.

Hult, Karl,
Ljusnarsbergs krönika.
Säter 1918.

Ljusnars-Kopparberg: en hembygdsbok.
[Utg. av] Nya Kopparbergs Bergslags hembygdsförening.
Lindesberg 1960.

Nordisk Filateli.
1939, 1976.

Nordisk Filatelistisk Tidsskrift.
1893-1907.

Strödda meddelanden angående Nordiska museet åren 1895 och 1896.
Samfundet för Nordiska museets främjande.
Stockholm 1895-1896.

Skillingtryckets Frimärksforum.
1983.

Stenberg, Karl-Erik & Nilebrant, Stig,
Tidiga svenska datumstämplar, 2:
Fyrkantstämplar.
Stockholm 1974.

Svenska Dagbladet.
1903.

Svensk Filatelistisk Tidskrift.
1903, 1906, 1907, 1923, 1930, 1931, 1954, 1956, 1961, 1963, 1975.

Svenske Postvaktbetjenten.
1894-1895, 1899, 1903.

Sylwan, Björn,
Harry Wennberg – frimärkskungen.
Postryttaren 2004.

Tidning för frimärkssamlare.
1887-1893.

Tidskrift för Postväsendet.
1903.

Åhman, Sven,
Den gula treskillingen.
Trelleborg 1975.

Otryckta källor

Postmuseums arkiv

I 125:

Avskrift av donationsbrev till Nordiska museet den 22 december 1895.

Avskrift av en skrivelse till Kungl. Generalpoststyrelsen den 25 april 1896.

Brev till Generalpostdirektören den 25 april 1904.

II 56:

Brev från Georg Backman den 8 juli 1922.

Brev från Georg Backman den 25 juli 1922.

IV 2:

Ordercopia till Kungl. Generalpoststyrelsen den 27 april 1903.

Skrivelse till Kungl. Generalpoststyrelsen den 8 maj 1903.

Heinrich Lichtenstein and the Yellow Three Skilling Stamp

This year it will be 100 years since the death of a remarkable man. Heinrich Lichtenstein came to be the leading stamp dealer in Sweden during the 1890's and until the beginning of the 20th century. He was born on 10th April 1853 in Posen, nowadays called Poznan and located in Poland. He started collecting stamps at the young age of 12.

Heinrich Lichtenstein probably moved to Stockholm as early as 1882 and started up in business there as an 'agent' (i.e. wholesaler). Lichtenstein's first few years in Sweden were difficult and his company was declared bankrupt in 1886. The inventory from the bankruptcy is extremely detailed. However, there is no mention of stamps, stamp albums or other stamp accessories that might indicate that Lichtenstein was dealing in stamps at that time.

From 1887, the Lichtenstein family lived at Kammakargatan 36, where his wife Paula also ran a small dressmaking business. When Heinrich Lichtenstein officially established himself as a stamp dealer on 1st October 1887, he opened a shop at Regeringsgatan 75A. Later, in the firm's price lists from the 1910's, the start-up date is given as January 1887.

The Yellow Three Skilling Stamp 150 years

It was Heinrich Lichtenstein who discovered the yellow 3 skilling stamp. He exhibited the stamp on two occasions, in 1890 and 1894. Lichtenstein described the stamp in a stamp catalogue he produced himself, incidentally the first one in Sweden. When he later sold the misprint in 1894, all the income from the sale went to a non-profit project, the first postage stamp museum in Sweden. Few, if any, of the later owners of the yellow 3 skilling misprint have been as influential in Swedish philately as Lichtenstein.

How was the Yellow Three Skilling Stamp discovered?

There is really only one story about how the yellow 3 skilling stamp was discovered. The school boy Seth Georg Wilhelm Backman found the stamp on a letter at the home of his maternal grandmother Erika Sillén at Munga estate in Romfartuna in Västmanland. In 1922, he told the then head of Post Museum, Johannes Rudbeck, that just before Christmas 1885, or possibly 1886, he learnt that the stamp dealer Heinrich Lichtenstein bought old Swedish skilling banco stamps and that he paid well. For the two rarest values, Lichtenstein paid 7 kr per stamp. When Backman shortly thereafter visited his grandmother, they opened together an old escritoire to see if there were any letters with stamps still on them. He was in luck; there were several letters with skilling banco stamps. He was allowed to remove the stamps but his grandmother wanted to keep the contents. In addition to a number of 8 skilling banco stamps, he found a yellow 3 skilling stamp.

Backman later recalled that the letter with the yellow 3 skilling stamp had been sent by an elderly relative, Olof Leopold Sillén, the brother of his maternal grandfather. The addressee was his grandfather, Per Wilhelm Sillén. The letter is supposed to have contained a sample of moss. Backman later said that only one stamp had been affixed to the letter, which consisted of a folded sheet of blue writing paper. If

this is correct, the postage was for a letter in the second weight class and it was therefore provided with what was thought to be an 8 skilling banco stamp, which was yellow in colour. Unfortunately, the cover and contents have not been preserved.

Backman's story is incorrect on several points. He claimed that he sold "the yellow one" to Lichtenstein in the spring of 1886. At that time, Lichtenstein did not have a stamp shop; his shop did not open until 1887. Lichtenstein advertised for the first time in 1888. He was then buying 3 skilling stamps for 4 kr. It is unlikely that he bought 3 skilling stamps for 7 kr at any time during the 1880s. Shortly thereafter, Backman is supposed to have read a news item in *Svenska Dagbladet* (a Stockholm daily) about a stamp exhibition in Stockholm. However, it was in 1890 that Lichtenstein exhibited his collection with the yellow three skilling stamp for the first time. There is no mention of the stamp at all in any newspaper until 1890.

Nya Kopparberget Post Office

Philip Trônet, who worked in the Nya Kopparberget post office from the second quarter 1856, affixed stamps and postmarked mail in a special way. He placed most stamps in the top right hand corner of the letters and not in the left hand corner, as recommended by the Post Office at the time. Letters postmarked Nya Kopparberget in 1855 and at the beginning of 1856 mostly have stamps in the top left hand corner as recommended. As a rule, it was the post office manager who affixed the stamps. People rarely brought stamps to the post office. Nor was a postmark applied at the side during the latter part of 1856 and 1857, as was normally common practice. Earlier, this had also been done at Nya Kopparberget, but only in 1855 and at the beginning of 1856.

A possible reason why stamps and postmarks were applied to letters in two different ways is that the work was done by two different people. The post office manager at this time was Per August Carlberg. He was

Four 4 skilling banco stamps, two of which are on letters. All are postmarked 1857-1858, i.e. the same period as the yellow 3 skilling banco stamp (centre). Please note that all postmarks slope downwards to the right.

Fyra exemplar av 4 skilling banco, varav två på brev. Samtliga är stämplade 1857-1858, dvs. vid samma tid som den gula treskillingen (i mitten). Observera att samtliga avstämplingar lutar nedåt åt höger.

appointed postmaster when the post office in Nya Kopparberget was established on 1st January 1836. The responsibility was passed on to Philip Trônet during the second quarter of 1856.

A number of letters and letter cuttings from 1856 and 1857, with 4 skilling banco stamps and postmarked in Nya Kopparberget, are known to be in existence. In most cases, the postmark has been applied symmetrically and centrally to the bottom of the stamp. More often than not, the imprint is turned slightly clockwise. However, the postmark on the yellow 3 skilling stamp is displaced so far to the right that half the right hand portion of the postmark is missing. The reason may possibly be that there had been another stamp to the right of the 3 skilling stamp on the original letter. Based on statistics from the time, if this was the case, this would most likely have been an 8 skilling banco stamp. This means that the letter might have been registered, as such letters were much more common than letters with treble or quadruple postage. The letter rate was 4 skilling banco and the registry fee charge was 12 skilling banco, i.e. two 8 skilling banco stamps would have been the normal postage on such letters. For quadruple postage, i.e. 16 skilling banco, two 8 skilling banco stamps would also have been used.

There is another possibility and this is that the letter, which contained moss, might have been so heavy that it required treble postage, i.e. 12 skilling banco. The yellow 3 skilling stamp would then have been supplemented with a 4 skilling banco stamp. The limit for treble postage was approx. 40 grammes, not an unreasonable weight for moss that may possibly have been damp.

4 SVERIGE 4
FYRA SKILL. BCO
Brooks Patron
Herr B. Berggren
Philipstad
& Saxån

SVERIGE 4
FYRA SKILL. BCO

3 SVERIGE 3
18
FYRA SKILL. BCO

4 SVERIGE 4
FYRA SKILL. BCO

4 SVERIGE 4
FYRA SKILL. BCO
Herr A L Orstrom
Stockholm
Herr A T Starck

The Yellow Three Skilling Stamp is exhibited

In 1890, No. 11 of *Tidning för frimärkssamlare* (News for Stamp Collectors) contained news of a great discovery. At a stamp exhibition in Stockholm, an orange 3 skilling banco stamp had been displayed. The article stated that the colour could not be the result of chemical reaction with a green stamp and that the stamp was postmarked Nya Kopparberget. Unfortunately, the part of the postmark showing the year was outside the stamp. It was also mentioned that the stamp had been removed, together with several 8 skilling banco stamps, from a number of letters.

This was the first time that the yellow 3 skilling stamp was mentioned in an article on philately. The exhibition took place from 31st October until 9th November in the Post Office building at Rödbotorget in Stockholm. All indications are therefore that Lichtenstein had acquired the yellow 3 skilling stamp during the autumn of 1890. Available sources confirm that the stamp had never been shown in public until this exhibition. For the exhibition, Lichtenstein published a catalogue showing 262 stamps and 109 items of postal stationery. This catalogue, which was Sweden's first stamp catalogue, includes the yellow 3 skilling stamp.

A general Nordic philatelist meeting took place in Lund between 16th and 18th June 1893. Lichtenstein displayed his collection and stated that he intended to donate it to a postage stamp and stationery museum in Stockholm. Those present, as well as the meeting secretary, got the impression that the yellow 3 skilling stamp would be included in the donation.

During the spring of 1894, Lichtenstein exhibited his collection at an international exhibition in Vienna and was awarded a gold medal. He was very proud of this award and from then on his company letterhead and price-lists always included a note to this effect.

In 1894, No. 13 of *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift* (Nordic Philatelic Magazine) revealed that, through the stamp dealer Sigmund Friedl in Vienna, Lichtenstein had sold the yellow 3 skilling stamp to the well-known millionaire and stamp collector Philipp Ferrary in Paris for the fabulous price of 3,000 Rmk, the highest price so far paid for any European stamp.

The sale was criticised in the Swedish philatelic press. Above all, it was the sale that was questioned; most people had expected the stamp to be the jewel in the crown of the future postage stamp and stationery museum. However, it was also questioned whether the stamp was genuine, and whether Lichtenstein would have the ability to manage a museum with the board of directors he had selected for this purpose (no actual philatelists were included).

Lichtenstein met the criticism by transferring the amount of the sale to the future postage stamp and stationery museum. He also felt that the sale had taken place before the museum had been established and that it was his responsibility to appoint suitable board members.

The Postage Stamp and Stationery Museum

In addition to Lichtenstein himself, the board of the future postage stamp and stationery museum in Stockholm would comprise wholesaler Andreas Bernström, departmental secretary Fredrik Rappe and departmental director Mauritz Sahlin. The Crown Prince, the future Gustaf V, became the museum's patron. He had also subscribed an amount towards the organisation's costs. The Director General of the Post Office, Edvard von Krusenstjerna, had shown great interest in the future museum and had made the Post Office's foreign stamp doubles available to the museum. Before the museum was opened, Lichtenstein made a study trip to Berlin and Vienna. There he met, among others, Sigmund Friedl, who also ran a private stamp museum.

The postage stamp and stationery museum opened in December 1894. In addition

The yellow 3 skilling stamp to the left - to the right with reconstructed upper perforation as well as a reconstruction of the postmark Nya Kopparberget 13/7 1857 on the yellow 3 skilling and an 8 skilling stamp.

Den gula treskillingen till vänster, med rekonstruerad övre tandrad till höger samt nedtill en rekonstruktion av poststämpeln med en 8-skilling till höger.

to a showroom, it included a library and a reading room in a three-room apartment at Hamngatan 3A in Stockholm. The main attraction was Lichtenstein's collection of Swedish stamps and postal stationery. The collection also included stamps from all over the world, lent by the Post Office. Membership could be obtained by paying an annual fee of 5 kr (rural membership 3 kr), which entitled members to free admission to the museum.

The postage stamp and stationery museum was lit by gas lamps. Bright light was believed to be bad for the stamps. Even then, there was an awareness of the danger of exposing delicate stamps to strong light. The gas lamps also gave off heat, which was a problem since the ventilation was bad because of the shuttered windows.

The Exhibition at 'Skansen'

For some unfathomable reason, the postage stamp and stationery museum did not last

very long. It was closed at the end of 1895, i.e. after barely a year. Maybe the reason for the closure was the hot and unsuitable apartment together with the bad location – the museum was probably difficult to find. It is also possible that the revenue was insufficient.

Lichtenstein's collections were then donated to Nordiska museet (the Nordic Museum) in Stockholm together with most of the movable items. Nordiska museet displayed Lichtenstein's donated stamp collection in the Bredablick tower at Skansen, the outdoor museum in Stockholm. Here the stamp exhibition remained unchanged at least until the turn of the century 1900.

The Postal Exhibition in Stockholm in 1903

Between 27th and 29th August, the first Nordic Post Office employees meeting took place in Stockholm. A postal history exhibition was on display between 27th August and 6th September in the new Central Post Office Building on Vasagatan. The purpose of the exhibition was to arouse interest in a Swedish postal museum and to save from destruction older postal items still in existence in local post offices. The exhibition was popular and attracted 2,500 paying visitors, in addition to the officials attending the meeting.

Among the exhibits were two stamp collections. One was provided by Sveriges Filatelist-Förening (Swedish Philatelist Association) and contained stamp forgeries. The other consisted of stamps belonging to the Swedish Post Office, organised and arranged by Lichtenstein. Along the walls, Swedish stamps were displayed on long tables and in the middle of the floor there were foreign stamps in five revolving wooden display cases.

The gaps in the Post Office stamp collection were filled with items from Lichtenstein's stamp shop. In return, in 1904 he was allowed to buy postage due stamps from the Post Office at much reduced prices. However, his work organising and mounting the collection had been done entirely on a non-profit basis.

The collections from the exhibition in the Central Post Office Building became the foundations for the future Post Museum, which was opened to the public on 16th December 1906. The philatelic collections had then been supplemented with proofs of Swedish stamps. In addition, the Museum possessed both mint and used copies of all Swedish stamps.

Lichtenstein's Last Years

In 1907, Lichtenstein became seriously ill and died on 15th August. *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift* (Nordic Philatelic Magazine) contained a long obituary and *Dagens Nyheter* (a Stockholm daily) stated that he had asked not to have flowers sent to his funeral but instead expressed a wish that those who wanted to honour his memory should send a contribution to H. Lichtenstein's fund for non-permanent post office clerks.

Under "In memoriam", *Svensk Filatelistisk Tidskrift* (Swedish Philatelic Magazine) published a very short and laconic 3-line statement that the stamp dealer Heinrich Lichtenstein had passed away after a long illness.